

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ДИГУН Ірина Сергіївна

УДК 159:364.2:[9364-787.2]

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ
РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ДІЇ
ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СТРЕС-ФАКТОРІВ

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2023

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля МОН України, кафедра практичної психології та соціальної роботи, м. Київ.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Завацька Наталія Євгенівна,
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, кафедра практичної психології
та соціальної роботи, завідувач.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Шевяков Олексій Володимирович,
Український державний університет науки
і технологій (м. Дніпро), кафедра фінансів,
обліку та психології, професор;

кандидат психологічних наук
Заверуха Ольга Ярославівна,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та
біотехнологій ім. С.З. Гжицького,
кафедра філософії та педагогіки,
старший викладач.

Захист відбудеться «23» грудня 2023 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.11 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 01042, м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17, ауд. 401.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті університету <https://snu.edu.ua/index.php/science/spetsializovani-vcheni-rady-iz-zahystu-dysertatsij-d-29-051-11/> та у науково-технічній бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 01042, м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17.

Автореферат розісланий «22» листопада 2023 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Побокіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні соціально-економічні та суспільно-політичні зміни актуалізували проблему вивчення впливу на людину екстремальних стрес-факторів. При цьому надвагомою вбачається соціально-психологічна оцінка дії таких факторів, особливо у вимірі питання реабілітації постраждалих та умов її ефективності. У зв'язку з цим, комплексний та інтегрований підхід до висвітлення феноменології реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, постає наразі як першочерговий.

Констатовано, що вагомі та актуальні проблеми сучасної психологічної науки і практики пов'язані з дослідженнями соціально-психологічних наслідків впливу дії стрес-факторів високої інтенсивності на особистість, яка перебуває в умовах різних, за своїм характером, катастрофічних подій (Н. Агаєв, Є. Гейко, В. Клименко, О. Кокун, Н. Лозінська, В. Остапчук, І. Пішко, О. Шевяков та ін.). Наголошується, що імовірність відчутти травматичну дію екстремального стрес-фактору у теперішніх умовах історичних подій та глобальних перетворень, виявляється найбільш прогнозованою для багатьох осіб, що викликає значний інтерес та затребуваність соціальним середовищем наукових досліджень, присвячених зазначеній тематиці.

Особливе значення у сучасних реаліях має окрема форма екстремального стрес-фактору, зокрема військовий стрес, що має різну термінологію, як-то: «швейцарська хвороба» (Дж. Хофер), «нервовий шок» (Ж.-М. Шарко), «військовий невроз» (З. Фрейд), «посттравматичний стресовий розлад» (М. Горовіц), «травматичні неврози війни» (А. Кардінер). Крім того, у сучасній науковій парадигмі активно поширюється поняття «травматичного стресу», висвітлення якого відбувається через його семантичне поле, проблеми залежності рівня реакції від інтенсивності стресору; уведення почуття провини у реєстр посттравматичних симптомів; вплив соціально-політичної ситуації у суспільстві (Д. Бреслау, Е. Горовіц, О. Пітман та ін.) і зростання міжнародної терористичної активності й небезпеки поширення цього явища.

Показано, що реабілітація постраждалих внаслідок зазначених чинників виявляється першочерговим завданням наукової і практичної психології. При цьому система реабілітації постраждалих через екстремальні події зосереджується, передусім, на спільних зусиллях психологів, психотерапевтів та інших фахівців щодо відновлення та збереження здоров'я таких осіб.

Таким чином, актуальність даного дослідження завважується потребою у розробці дієвої системи реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, як в аспекті наукової соціально-психологічної позиції, так і у векторі теоретико-практичних запитів суспільства, що зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: *«Соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексних науково-дослідних тем кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 4 від 25 грудня 2015 р.).

Об'єкт дослідження – процес реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Предмет дослідження – соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Для досягнення мети було висунуто такі **завдання дослідження**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів у науковій літературі.

2. Здійснити порівняльний аналіз індивідуально-типологічних та соціально-психологічних особливостей постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та провести диференціацію вибірки.

3. Визначити та систематизувати соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

4. Розробити інтегровану соціально-психологічну програму реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та оцінити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: принципи системно-цілісного (В. Бочелюк, С. Гарькавець, Є. Гейко, А. Коваленко, З. Карпенко, І. Пасічник та ін.), суб'єктно-діяльнісного (Г. Костюк, О. Лісовий, С. Максименко, В. Роменець та ін.), системно-структурного (А. Кононенко, О. Кононенко, Л. Сердюк, О. Шевяков та ін.) підходів у психології; концепції розвитку особистості як активного суб'єкта життєдіяльності (І. Гоян, Т. Титаренко, В. Турбан, Н. Чепелева та ін.) та її адаптації до соціальних умов (Ю. Бохонкова, Н. Завацька, В. Корнієнко, О. Литвиненко, О. Лосієвська, Л. Пілецька, Т. Ткач, Р. Шевченко та ін.); положення когнітивно-поведінкової терапії про реабілітацію постраждалих від емоційної травми (Дж. Герман, М. Маккей, М. Скін, П. Фаннінг та ін.); теорія комплексної допомоги при ПТСР (І. Батраченко, В. Завацький, О. Кокун, Б. ван дер Колк, Н. Лозінська, Дж. Найп, В. Остапчук, І. Пішко, Р. Шварц та ін.); положення психотерапії емоційних травм (К. Росс, Дж. Рубін, Ф. Шапіро, та ін.), когнітивно-біхевіоральної терапії (П. Можни, Я. Прашко,

М. Шлепецькі та ін.) та діалектико-поведінкової терапії (Дж. Брантлі, Дж. Вуд, М. Маккей та ін.); положення і принципи активних соціально-психологічних форм і методів роботи (О. Блискун, А. Борисюк, Н. Добровольська, Ю. Завацький, З. Ковальчук, Г. Побокіна, М. Тоба, Т. Яценко та ін.).

Методи дослідження:

– *теоретичні*: теоретико-методологічний аналіз наукових концепцій та поглядів з проблеми дослідження соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів (теоретичне моделювання, методи порівняння, систематизації, узагальнення); наукова інтерпретація і синтез емпіричних даних;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, структуроване інтерв'ю (на вивчення суб'єктивного ставлення до дії стрес-фактору й оцінки ступеня його впливу на емоційний стан та внутрішню гармонію особистості (В. Вінокур)); психодіагностичні методики (шкала оцінок відповідності стандартам EMDR (EFRS – EMDR Fidelity Rating Scale (Д. Корн, Л. Максфілд, Н.Дж. Сміт, Р. Стікголд), комплексний копінговий опитувальник (М. Маккей, М. Скін, П. Фаннінг), шкала депресії, тривоги і стресу – 21 (DASS-21), тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості (В. Столін, С. Пантілеєв), методика діагностики показників та форм агресії Басса-Даркі, шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна (ШПРОТ), методика «Q-сортування» (Q-Sort) (В. Стефансон), методика діагностики типологій психологічного захисту (Р. Плутчик, в адаптації Л. Вассермана, О. Єришева, О. Клубової та ін.), опитувальник для вивчення копінг-поведінки (Е. Хейм), 16-факторний опитувальник Р.Кетелла, стандартизований багатофакторний метод дослідження особистості (СМДО) (Л. Собчик), методика діагностики рівня співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах (О. Фанталова);

– *статистичні*: результати емпіричного дослідження опрацьовувалися з використанням методів математичної статистики з їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистична обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою пакету статистичних програм SPSS (версія 21.0).

Організація і база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2015-2023 років на базі науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Сєверодонецьк, м. Київ), Українського Північно-Східного Інституту прикладної та клінічної медицини (м. Суми), Центру надання правової та психо-соціальної допомоги ВПО (м. Київ), Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» (м. Запоріжжя).

Вибірку склали 205 респондентів різної статі (військовослужбовці (103 особи) та вимушені переселенці (102 особи)), які постраждали внаслідок дії екстремальних стрес-факторів різного генезу.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій,

використанням взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше*: виокремлено провідні детермінанти системи індивідуально-типологічних та соціально-психологічних властивостей постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та їх взаємозв'язок із копінг-стратегіями (запобігання, безперервного неспокою, когнітивного переоцінювання, нерезистентності до стресових переживань, оцінки цільової проблеми, десенсибілізації); *визначено* показники когнітивно-стильових особливостей (полезалежності та понятійної диференційованості) у взаємодії з особистісними рисами постраждалих, патернами поведінки та їх перебіг в умовах дії стрес-фактору; *виявлено* специфіку поєднання особистісних та когнітивних властивостей, що утворюють патерни поведінки стильових рис за групами «оптимальних» та «неоптимальних» кластерів (психологічних типів) копінг-стратегій постраждалих в умовах дії екстремальних стрес-факторів; *визначено та систематизовано* соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів (у внутрішньоособистіному, міжособистіному та організаційно-впроваджувальному векторах);

– *розкрито*: концептуальні й змістовно-процесуальні засади інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, із визначенням провідних складових її ефективної реалізації, через запровадження інноваційних соціально-психологічних технологій за методологічним, змістовим, технологічним компонентами;

– *поглиблено та уточнено*: уявлення про соціально-психологічну структуру та умови комплексної реабілітації постраждалих, які пережили дію екстремальних стрес-факторів;

– *набули подальшого розвитку*: погляди на специфіку функціонування складових, що перешкоджають дії негативних наслідків стрес-фактору (соціокультурної, соціо-психо-біологічної, соціо-поведінкової).

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів на засадах системно-цілісного суб'єктно-діяльнісного, системно-структурного підходів; поглибленні психологічних знань про систему ціннісних ставлень особистості до себе, інших і світу в екстремальних умовах дії стрес-фактору; виокремленні принципів, методів, прийомів й психотехнологій організації реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування психодіагностичного інструментарію для виявлення соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів; у

розробці змісту та апробації інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів. Теоретично та емпірично обґрунтовані положення дисертації можуть використовуватися з метою розробки програм соціально-психологічної допомоги в умовах дії екстремальних стрес-факторів; як методичне забезпечення психодіагностики, психологічного консультування, психопрофілактики, психокорекції та психотерапії у роботі з постраждалими внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та бути рекомендовані для впровадження у Центрах психологічної та медико-соціальної реабілітації, соціально-психологічної допомоги, соціальної адаптації, відновлювального лікування та ін.

Результати дослідження **впроваджено** у роботу науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ) (довідка № 242/36 від 24.03.2023 р.), Українського Північно-Східного Інституту прикладної та клінічної медицини (м. Суми) (довідка № 2208-2 від 22.08.2023 р.), Центру надання правової та психо-соціальної допомоги ВПО (м. Київ) (довідка № 27-09-23Ф від 27.09.2023 р.); у навчально-науковий процес Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 243/15.16 від 28.03.2023 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 29 від 31.08.2023 р.), Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (довідка № 01-01-960 від 28.08.2023 р.), Буковинського державного медичного університету (довідка № 13/н-17-15 від 04.09.2023 р.), Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» (м. Запоріжжя) (довідка № 01-22/322 від 22.08.2023 р.) і використовуються у процесі викладання освітніх компонент та спецкурсів «Соціальна психологія», «Психологія соціальної роботи», «Психологія особистості», «Технології розвитку адаптаційного потенціалу особистості» та ін.

Особистий внесок авторки. Розроблені наукові положення та отримані результати емпіричного дослідження є самостійним внеском авторки у визначення та систематизацію соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів. В опублікованих зі співавторами працях доробок авторки становить 60%. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи було представлено на науково-практичних конференціях, семінарах-тренінгах, круглих столах різного рівня, зокрема на *міжнародних*: III науково-практичній конференції «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм» (Северодонецьк, 2015 р.), V науково-практичній конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри» (Київ, Северодонецьк, 2016 р.), XVII науково-практичній конференції «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Монреаль, 2018 р.), VI-VII

науково-практичних конференціях «Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм» (Севе́родонецьк, 2019 р., 2021 р.), VII-VIII науково-практичних конференціях «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри» (Севе́родонецьк, 2019 р., 2021 р.), з міжнародною участю: науково-практичній конференції «Життєві виклики сучасного суспільства: реалії та перспективи» (м. Київ, 2023 р.); *всеукраїнських*: науково-практичній конференції «Психолінгвістичні засади етикетного та конфліктного дискурсів» (Івано-Франківськ, 2023 р.), VII науково-практичній конференції «Харківський осінній марафон психотехнологій» (Харків, 2023 р.), семінарах-тренінгах «Формування резильєнтності (життєстійкості), як особистий ресурс в умовах війни» (Київ, 2023 р.) та «Удосконалення комунікативних здібностей: технології розвитку soft skills» (Київ, 2023 р.), круглих столах «Стрес в житті сучасної особистості: надбання та втрати» (м. Київ, 2023 р.) та «Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього» (Київ, 2023 р.); доповідалися та обговорювалися на розширених засіданнях кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (2015-2023 рр.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 13 публікаціях авторки, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них 3 статті – у наукометричних виданнях, 1 з яких проіндексована у наукометричній базі Scopus), 7 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 140 найменувань (з них 50 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації викладено на 218 сторінках, із них 202 сторінки основного тексту. Робота містить 19 таблиць на 14 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; наведено дані про апробацію роботи, подано відомості про публікації авторки з теми дослідження; окреслено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів**» наведено аналіз наукових поглядів на соціально-психологічну природу стрес-фактору та його дію на особистість, зокрема в екстремальних умовах; розкрито сучасні підходи до реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Констатовано, що одним із надзначаючих стрес-факторів є екстремальні умови, а адаптаційні можливості постраждалих, які перебували у таких умовах, пов'язані з їх ресурсністю, життєстійкістю, а також, з системою переконань, цінностей та реабілітаційним потенціалом загалом (А. Гуляєва, О. Заверуха, В. Зликов, В. Корнієнко, С. Кузікова, О. Шевяков та ін.). Наголошується, що витривалість до несприятливих зовнішніх впливів має прояв у зламі адаптаційного бар'єру або перевищенні індивідуальних пристосувальних можливостей (Ю. Бохонкова, Н. Завацька, Л. Златова, О. Литвиненко, Р. Шевченко та ін.), у зв'язку з чим постає питання про травмування особистості. Встановлено, що у такий спосіб, дія стрес-фактору має відбиття у невротичних розладах, зниженні комунікативної активності й загостренні психосоматичних розладів у постраждалих. Крім цього, спостерігається розмаїття особистісних деструкцій, порушення саморегуляційних механізмів (Ю. Ахтирська, О. Блискун, В. Бочелюк, Є. Гейко, А. Журба та ін.). При цьому, через ставлення постраждалих до дії стрес-фактору (від перебільшення до ігнорування) відзначається специфіка самоопанування таким станом.

Аналіз впливу стрес-факторів надав змогу виокремити зовнішні стрес-фактори або фрустратори (нестача особистісних ресурсів, що сприяють самореалізації й задоволенню потреб; втрата близької людини; криза; конфлікти), які перешкоджають досягненню мети та виходу з проблемної ситуації (Т. Дембо). При цьому зазначається, що наявність непереборної перешкоди на шляху до вагомої мети спричинює регресію (Р. Баркер, К. Левін), а також агресію або уникнення, як неконструктивні стратегії виходу з кризи чи конфлікту.

З'ясовано, що зовнішніми умовами, які також виступають стрес-факторами, є відповідні організаційні умови простору (професійні стреси через особливості професійної діяльності або неналежні умови; все що сприяє професійному вигоранню; екстремальні умови діяльності) (Т. Савченко та ін.).

Показано, що симптомами дії зовнішніх стрес-факторів є безсоння, емоційне занепокоєння, захворювання серцево-судинної системи, схильність до самогубства тощо (О. Брюховецька, О. Кованда, С. Піддубняк та ін.).

Виявлено, що до внутрішніх стрес-факторів належать особливості темпераменту зі специфікою реакції на стрес (інертний, флегматичний тип виявляє витривалість до хронічних стресових ситуацій, окрім екстремальних; меланхолічний тип виявляє сенситивність до стрес-фактору, завдяки чому, здебільшого, й уникає його негативних наслідків; навпаки, активним типам – сангвінічному – притаманна резилієнтність й швидка адаптованість до стрес-фактору; холеричний тип реагує витривалістю до психічних перенапружень, навіть й в екстремальних ситуаціях). Крім того, суттєвими є такі стрес-фактори, як-то: специфіка емоційного зв'язку матір-дитина (П. Крітенден), деструктивні стилі виховання; психологічна травма (Дж. Герман), сімейні сценарії (А. Шутценбергер) та ін.

Визначено, що особливості дії стрес-фактору на постраждалих мають такий прояв: специфіка реагування на стрес-фактор (рішучість-нерішучість), ставлення до стрес-фактору (ігнорування, трансформація, абстрагування), сприйняття стрес-фактору (об'єктивність-необ'єктивність) (О. Когут), а чинниками, що унеможливають адаптацію до стрес-фактору є високий рівень нейротизму, неконструктивні психологічні захисти й копінг-стратегії, низький рівень стресостійкості (С. Гарькавець, Є. Гейко, Н. Завацька, В. Корнієнко, Р. Шевченко, О. Шевяков та ін.).

Наголошується, що вагомим завданням реабілітації постраждалих, які пережили дію стрес-фактору, є надання психологічної допомоги у самореалізації, розвитку особистісного потенціалу, набуття гармонії власного внутрішнього світу, покращення психологічного самопочуття, укріплення та збереження психічного здоров'я. Така психологічна допомога є психосоціальною практикою, спрямованою на сприяння постраждалим у вирішенні завдань, пов'язаних із їх життєдіяльністю загалом.

Визначено, що ціннісні орієнтації й переконання особистості піддаються змінюванню в екстремальних умовах. Втім, саме переконання уможливають переживання дії стрес-фактору та його наслідків. Власне, уособлення цілісно-системної картини світу у цінності ставлень сприяє переживанню таких умов й винесенню досвіду (В. Бочелюк, З. Ковальчук, М. Семиліт, В. Турбан та ін.). Наголошується на необхідності комплексного підходу до реабілітаційних заходів щодо постраждалих, які пережили дію стрес-факторів, зокрема екстремальних (Л. Боярин, Н. Завацька, А. Курова, Л. Пілецька, М. Тоба та ін.).

Зазначене артикулює необхідність визначення та систематизації соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів»** висвітлено процедуру та принципи побудови емпіричного дослідження, обґрунтовано репрезентативність вибірки; здійснено аналіз психодіагностичного інструментарію та його відповідності завданням дослідження; наведено результати констатувального етапу дослідження та узагальнено його результати.

Встановлено, що специфіку впливу екстремальних стрес-факторів на постраждалих неможна розглядати не висвітлюючи особливості їх особистісної сфери. Тому визначення соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів здійснювалося завдяки розв'язанню таких завдань: з'ясуванню взаємозв'язку показників стильових особливостей (полезалежності та понятійної диференційованості) з особистісними рисами, патернами поведінки та їх перебігу в умовах дії стрес-фактору, що негативно впливає на психічне й психологічне здоров'я постраждалих. З цією метою було проведене дослідження когнітивно-стильових і характерологічних особливостей,

когнітивної узгодженості; визначено наявність взаємозв'язків між когнітивно-стильовими і індивідуально-психологічними особливостями постраждалих, а також досліджено особливості поєднання особистісних та когнітивних властивостей, що утворюють патерни поведінки стильових рис «оптимальних» та «неоптимальних» копінг-стратегій; встановлено специфіку впливу чинників: за групами досліджуваних у гендерному вимірі та за особливостями переживання дії стрес-фактору; на підґрунті факторного та кластерного аналізів визначено особливості психологічних типів постраждалих, які пережили дію екстремальних стрес-факторів.

Завдяки факторному аналізу виокремлено 6 факторів із власними значеннями більше одиниці, які піддавалися обертанню за методом Varimax і пояснювали 77,5% сукупної (загальної) дисперсії.

Перший фактор «Стратегія запобігання» – змінні, що мають найвищі навантаження: неспокій (,852) – особистість відчуває неспокій через різних людей, місця тощо; прояв агресії у різних формах, в тому числі й аутоагресії (,654) – схильність до роздратування, спонтанної агресії.

Другий фактор «Безперервний неспокій» – змінні, що мають найвищі навантаження: схильність до драматизації подій впритул до панічного неспокою (,859); негативне сприйняття майбутнього, безперспективність (,830) – відсутність мети, марність будь-яких планів на майбутнє, що мають перспективу.

Третій фактор «Когнітивне переоцінювання» – змінна, що має найвище навантаження: помилкове оцінювання ситуацій як загрози (,815).

Четвертий фактор «Нерезистентність до стресових ситуацій» – змінні, що мають найвищі навантаження: переконання в унеможливленні витримати тиск зовнішніх обставин (,844) – упевненість в тому, що обставини сильніше, ніж власні сили; острах болю й страждань через емоції й почуття (,656).

П'ятий фактор «Оцінка цільової проблеми» – змінні, що мають найвищі навантаження: тригер, що спричинює душевне переживання (,689) – події, ключові символи, що «запускають» переживання; цільова проблема (,659) – часткове усвідомлення переживання; негативна когніція (,657) – ірраціональні і рекурсивні «Я-твердження»; позитивна когніція (,623) – можливі, узагальнені і рекурсивні «Я-твердження» з фокусом на негативізм; позитивна когніція (,765) з образом або проблемою; ідентифікація емоцій (,834), пов'язаних з образом і негативною когніцією.

Шостий фактор «Десенсибілізація» – змінні, що мають найвищі навантаження: негативна когніція і фізичні відчуття (,715) – переживання тривоги й психосоматичних проявів фізичних недугів; неусвідомлена частина спогадів під час вторинної оцінки (,844).

Отже, у постраждалих найбільше факторне навантаження має «Стратегія запобігання». Це вказує на те, що важливою умовою реабілітації є внутрішні критерії, ціннісні орієнтації, прийняття себе (як позитивних аспектів, так і негативних), творчість, сприйняття часу. Також, вагомим є

фактор «Безперервний неспокій», що допомагає постраждалим у відчутті значимості життя та себе, наявності цілей, усвідомленні прожитого досвіду. Інші фактори вказують на спрямованість особистості.

Виявлено гендерні відмінності за специфікою впливу екстремальних стрес-факторів.

Під час аналізу кореляційної матриці 23 змінних чоловіків за методом «головних компонент» було вилучено 6 факторів з власними значеннями більше одиниці – головна частина (з 1 по 6) і хвостова (з 7 по 23). Ці фактори піддавалися обертанню за методом Varimax. Фактори, отримані в результаті обертання, пояснюють 87,3% сукупної (загальної) дисперсії. До основних факторів реабілітації у чоловіків віднесено: *Перший фактор «Стратегія запобігання»* – змінні, що мають найвищі навантаження: неспокій (,920), прояв агресії у різних формах (,916). *Другий фактор «Безперервний неспокій»* – змінні, що мають найвищі навантаження: схильність накручувати себе (,853); негативне сприйняття майбутнього, безперспективність (,807). *Третій фактор «Когнітивне переоцінювання»* – змінна, що має найвище навантаження: помилкове оцінювання (,778). *Четвертий фактор «Нерезистентність до стресових ситуацій»* – змінні, що мають найвищі навантаження: переконання в унеможливленні витримати тиск зовнішніх обставин (,905); страх болю й страждань через емоції й почуття (,845). *П'ятий фактор «Оцінка цільової проблеми»* – змінні, що мають найвищі навантаження: тригер, що спричиняє душевне переживання (,754); цільова проблема (,734); негативна когніція (,689); позитивна когніція (,623) з образом або проблемою; ідентифікація емоцій (,612), пов'язаних з образом і негативною когніцією. *Шостий фактор «Десенсибілізація»* – змінні, що мають найвищі навантаження: негативна когніція і фізичні відчуття (,849); неусвідомлена частина спогадів під час вторинної оцінки (,746).

Таким чином, по вибірці чоловіків домінує стратегія уникнення. Екстремальні події, що були пережиті, спричиняють схильність до уникання комунікації, взаємодії з іншими, бажання усамітнення. Простежуються відчуття тривоги, очікування неприємностей, недовіра до світу, інших людей.

Під час аналізу кореляційної матриці 23 змінних жінок за методом «головних компонент» було вилучено 6 факторів з власними значеннями більше одиниці – основна частина (з 1 по 6) і хвостова (з 7 по 23). Ці фактори піддалися обертанню за методом Varimax. Фактори, отримані в результаті обертання, пояснюють 88,5% сукупної (загальної) дисперсії. До основних факторів реабілітації жінок, які пережили дію стрес-фактору віднесено: *Перший фактор «Безперервний неспокій»* – змінні, що мають найвищі навантаження: схильність накручувати себе (,937); негативне сприйняття майбутнього, безперспективність (,924). *Другий фактор «Стратегія запобігання»* – змінні, що мають найвищі навантаження: неспокій (,887); прояв агресії у різних формах (,884). *Третій фактор «Нерезистентність до стресових ситуацій»* – змінні, що мають найвищі навантаження: переконання в унеможливленні витримати тиск зовнішніх обставин (,844); страх болю й

страждань через емоції й почуття (,656). *Четвертий фактор «Оцінка цільової проблеми»* – змінні, що мають найвищі навантаження: тригер, що спричиняє душевне переживання (,710); цільова проблема (,659); негативна когніція (,643); позитивна когніція (,622) – узагальнені і рекурсивні «Я-твердження» з фокусом на негативізм; позитивна когніція (,618) з образом або проблемою; ідентифікація емоцій (,610), пов'язаних з образом і негативною когніцією. *П'ятий фактор «Когнітивне переоцінювання»* – змінна, що має найвище навантаження: помилкове оцінювання (,871). *Шостий фактор «Десенсибілізація»* – змінні, що мають найвищі навантаження: негативна когніція і фізичні відчуття (,715) – переживання тривоги й психосоматичних проявів фізичних недугів; неусвідомлена частина спогадів під час вторинної оцінки (,844).

Завдяки кластеризації отриманих даних виокремлено групи «оптимальних» та «неоптимальних» кластерів копінг-стратегій, що обирають постраждали упродовж дії стрес-фактору.

«Оптимальні» копінг-стратегії, що застосовують військові під час дії стрес-фактору, складаються з двох кластерів, які характеризуються спільними властивостями, а саме: полезалежність та схильність до екстраверсії. Перший кластер (психологічний тип) уособлюється соціальною сміливістю та рішучістю, соціабельністю й емоційною стабільністю, раціональністю й практичністю, конформністю, а також нечіткою полenezалежністю, поряд із диференційованістю («Активні диференційовані конформні екстраверти»). Другий кластер (психологічний тип) визначається схильністю до екстраверсії, силою «Я», меншою раціональністю, втім тривожністю, логічністю й високим рівнем полenezалежності і недиференційованості («Полenezалежні недиференційовані екстраверти»).

«Неоптимальні» копінг-стратегії, що застосовують військові під час дії екстремальних стрес-факторів, складаються з трьох кластерів. Перший кластер (психологічний тип) виявляє високий рівень екстравертованості, енергійність, низький рівень тривожності, а також недостатній рівень самоконтролю, імпульсивність, превалювання емоцій та почуттів. Яскраво виражена чутливість, конформність, схильність до прокрстинації, при більшій схильності до гнучкості, ніж до ригідності. Простежується високий рівень «понятійної диференційованості» й схильності до полenezалежності («Імпульсивні диференційовані екстраверти»). Властива соціальна дезадаптація упродовж дії стрес-фактору. Другий кластер (психологічний тип) уособлює такі психологічні властивості: високий рівень особистісної тривожності, менш виражена емоційна стабільність, соціальна тривожність, схильність до депресії й фрустрованості. На відміну від інших «неоптимальних» копінг-стратегій постраждалих, які пережили дію стрес-фактору, у них чітко виражена «понятійна недиференційованість» й «полenezалежність» («Недиференційовані нестабільні полenezалежні»). Третій кластер (психологічний тип) визначається полenezалежністю й низьким рівнем

сенситивності, а також самовпевненістю й схильністю до конфліктної взаємодії («Упевнені в собі полenezалежні»).

«Оптимальні» психологічні типи переселенців, які пережили дію екстремальних стрес-факторів, вирізняють два кластери. Перший кластер (психологічний тип) характеризується екстраверсією, енергійністю, соціальною сміливістю, втім, радикалізмом, переважанням інтелектуальних інтересів. У них розвинені увага й здатність до абстрагування. Зафіксований високий рівень понятійної диференційованості та середній рівень полenezалежності-полenezалежності («Емоційно стабільні диференційовані»). Другий кластер (психологічний тип) переселенців, які виявили «оптимальні» копінг-стратегії під час дії стрес-фактору, визначається інтровертованістю, високим рівнем соціальної тривожності, низьким рівнем сили «Я», а також стриманістю, розсудливістю. Їм притаманні сенситивність, високий рівень почуття провини та фрустрованість. Однак, превалювання раціонального над емоціями, підпорядкованість власної картини світу дійсності, швидкість прийняття рішень й консервативність та канонічність, середній рівень полenezалежності, уособлюють психологічний тип «Консервативні недиференційовані».

«Неоптимальні» копінг-стратегії переселенців, які пережили дію екстремальних стрес-факторів, поєднуються у єдиний патерн, що увиразнюється у двох кластерах (психологічних типах). Перший кластер представлений екстравертами, доволі енергійними й рішучими, втім конформними й ригідними. Вони менш раціональні, однак схильні до однозначних рішень та оцінювань, усталеної картини світу. Їх відрізняє низький рівень понятійної диференційованості й середній рівень полenezалежності («Конформні ригідні недиференційовані»). Другий кластер поєднує інтровертованих, стриманих, напружених осіб, втім самодостатніх й схильних до категоричності, усталених у поглядах. Вони виявляють понятійну диференційованість, а також тенденцію до полenezалежності («Стримані диференційовані»).

На основі факторного аналізу виявлено основні групи соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів: провідна тенденція особистості постраждалого, її індивідуально-типологічні та соціально-психологічні особливості; особистісний реабілітаційний потенціал; відносини постраждалих з ближнім соціальним оточенням, у первинній групі – з сім'єю, друзями, однополчанами, фахівцями, суспільством загалом; вплив заходів професійної діяльності фахівців під час взаємодії з постраждалими та найближчим оточенням. Отже, соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів розглянуто у внутрішньоособистіному, міжособистісному та організаційно-впроваджуальному векторах.

Результати емпіричного дослідження уможливили доповнення теоретичних висновків щодо соціально-психологічних умов реабілітації

постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та, з урахуванням цих умов, забезпечили можливість побудови інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

У третьому розділі «Соціально-психологічні основи реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів» розкрито методологічні принципи розробки та реалізації інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів і проведено оцінку її ефективності.

На підґрунті теоретичного аналізу провідних концепцій й теоретичних положень щодо дії стрес-фактору на постраждалих в екстремальних умовах та результатів емпіричного дослідження було розроблено інтегровану соціально-психологічну програму їх реабілітації.

Концептуальні засади запропонованої соціально-психологічної програми віддзеркалюють теоретико-методологічні основи реабілітації постраждалих через вирізнення категорії «психореабілітація» у науковій літературі, загальних підходів до розуміння реабілітації у різних парадигмах й, власне, психологічної специфіки реабілітації та корекції їх емоційного стану, сенсорно-перцептивної та інтелектуальної діяльності, корекції поведінки та психічного стану.

Програма реабілітації включала, зокрема, інформаційний курс, що складався з двох блоків «Профілактика та корекція наслідків емоційної травми» та «Основи психологічної реабілітації». Окрім цього, для постраждалих експериментальної групи було запропоновано соціально-психологічний тренінг корекції емоційних станів із використанням музикотерапії та тренінг соціальної адаптованості з задіянням психокорекційних тілесно-орієнтованих вправ М. Сандомирського. Також було застосовано арт-терапію, психологічний дебрифінг й індивідуальну терапію з пропрацюванням емоційної травми техніками експозиційної гіпнотерапії та методу десенсибілізації (переробка рухами очей (EMDR)). Важливими вбачалися також профілактика та корекція наслідків дії стрес-фактору через формування «самоціннісної культури» у постраждалих.

Запропонована інтегрована програма, яка містила методологічний змістовий та технологічний компоненти, передбачала інформування постраждалих й формування знань про психологічну природу, прояви, наслідки та особливості самодіагностики емоційної травми, перебіг стрес-фактору внаслідок емоційної травми, військових дій; корекцію емоційного стану та розвиток умінь саморегуляції, зокрема завдяки вищезазначеним тренінгам.

До та після формувальних заходів з усім учасниками експериментальної групи проводилося психодіагностичне обстеження за шкалою оцінки відповідності стандартам EMDR (EFRS – EMDR Fidelity Rating Scale; Д. Корн, Л. Максфілд, Н.Дж. Сміт, Р. Стікголд), комплексним копінговим опитувальником (М. Маккей, М. Скін, П. Фаннінг) та іншими методиками.

Результати математико-статистичного опрацювання даних до та після формувального експерименту довели наявність статистично значущих кореляцій між показниками: «Стратегія запобігання», «Безперервний неспокій», «Когнітивне переоцінювання», «Нерезистентність до стресових ситуацій», «Оцінка цільової проблеми», «Десенсибілізація». Про результативність розробленої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих, які пережили дію екстремальних стрес-факторів, свідчить якісне змінювання у бік зростання та оптимізації показників адаптованості постраждалих до нових умов і опрацювання негативних наслідків дії стрес-фактору ($p \leq 0,05$).

За результатами формувальних заходів зафіксовано статистично значуще зниження проявів симптомів емоційної травми, депресії, тривожності; простежуються тенденції до застосування оптимальних копінг-стратегій переживання дії стрес-фактору, а також підвищення рівня самоорганізації та розвитку стресостійкості, стабільності психічної організації, усталеності до складних ситуацій та обставин. Відбулися позитивні зміни психодинамічних властивостей (за показниками сенситивності, нейротизму, саморегуляції тощо) та показників інтелектуальної та мисленнєвої діяльності; особистісних властивостей (за параметрами впевненості у собі, ціннісного ставлення до себе, інших, світу тощо).

Таким чином, розроблена та адаптована інтегрована соціально-психологічна програма реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів є результативним засобом подолання і профілактики їх негативних наслідків.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми визначення соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів і здійснено такі висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до проблеми дослідження показав, що психологічна реабілітація постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів – це цілеспрямований і обґрунтований вплив на провідні особистісні структури для створення умов щодо повноцінного розвитку і функціонування таких осіб. Виходячи з цього, комплексна реабілітація осіб, які пережили дію екстремальних стрес-факторів, є цілісною і специфічною системою методів психологічної допомоги, завдяки доцільно обраному й ретельно задіяному психологічному впливу у відповідній ситуації. Наголошується, що провідною умовою успішності реабілітаційних заходів виступають знання особливостей розвитку особистості, яка пережила дію екстремальних стрес-факторів, і можливих, внаслідок цього, труднощів, а також розуміння психологічної природи механізмів дії на психіку постраждалих відповідних реабілітаційних методів і прийомів та їх наслідків.

2. Проведено порівняльний аналіз індивідуально-типологічних та соціально-психологічних особливостей постраждалих (за індивідуально-особистісним, емоційно-афективним, діяльнісно-поведінковим аспектами) внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та виявлено їх взаємозв'язок із копінг-стратегіями (запобігання, безперервного неспокою, когнітивного переоцінювання, нерезистентності до стресових переживань, оцінки цільової проблеми, десенсибілізації). З'ясовано взаємозв'язок показників когнітивно-стильових особливостей (полезалежності та понятійної диференційованості) з особистісними рисами, патернами поведінки та їх перебіг в умовах дії стрес-фактору, а також досліджено специфіку поєднання особистісних та когнітивних властивостей, що утворюють патерни поведінки стильових рис «оптимальних» та «неоптимальних» копінг-стратегій в умовах дії екстремальних стрес-факторів.

Встановлено, що «оптимальні» копінг-стратегії, які застосовують військові, складаються з двох кластерів (психологічних типів): «Активні диференційовані конформні екстраверти» та «Полезалежні недиференційовані екстраверти»; «неоптимальні» копінг-стратегії, складаються з трьох кластерів (психологічних типів): «Імпульсивні диференційовані екстраверти», «Недиференційовані нестабільні полезалежні», «Упевнені в собі полезалежні».

«Оптимальні» копінг-стратегії, які застосовують переселенці, вирізняють два кластери (психологічні типи): «Емоційно стабільні диференційовані», «Консервативні недиференційовані»; «неоптимальні» копінг-стратегії переселенців поєднуються у єдиний патерн, що увиразнюється у двох кластерах (психологічних типах): «Конформні ригідні недиференційовані», «Стримані диференційовані».

Отже, результати математико-статистичного аналізу й психологічної інтерпретації емпіричних даних уможливили виокремлення двох кластерів (психологічних типів) «оптимальних» копінг-стратегій постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів: екстраверсія з високим рівнем понятійної диференційованості; інтроверсія з низьким рівнем понятійної диференційованості.

3. Визначено та систематизовано соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів у внутрішньоособистісному, міжособистісному та організаційно-впроваджувавальному векторах.

Внутрішньоособистісний вектор умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів представлено індивідуально-типологічними та соціально-психологічними особливостями особистості постраждалого, що виявляються в аспекті її провідної тенденції, інтегральним показником якої є патерн поведінки стильових рис за групами «оптимальних» та «неоптимальних» кластерів копінг-стратегій.

Міжособистісний вектор умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів висвітлюється відносинами з ближнім

оточенням і суспільством в цілому, що проявляються через їх ставлення до військовослужбовців та переселенців; взаємодією з фахівцями; особливостями особистісного простору.

Організаційно-впроваджувальний вектор умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів визначається соціально-психологічним впливом професійної діяльності фахівців, зумовленим особливостями застосування сукупності методів психологічної і психотерапевтичної допомоги та впливом особистості фахівця на процес реабілітації постраждалих загалом.

Ефективність та оптимізація психореабілітаційного процесу постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів забезпечується всебічним урахуванням виявлених соціально-психологічних умов перебігу їх психологічної реабілітації.

4. Розроблено інтегровану соціально-психологічну програму реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та проведено оцінку її ефективності. У запропонованій програмі, яка містила методологічний, змістовий та технологічний компоненти, психологічний вплив спрямовувався у напрямку підтримки постраждалих (емоційної, екзистенційної, смислової), подолання психоемоційних травмуючих станів і переживань (тривожності, самотності, почуття провини, образи, агресивності), внутрішньоособистісних конфліктів (мотиваційних, рольових, ціннісних), негативного «Я-образу» (неадекватної самооцінки та рівня домагань, невпевненості у собі), кризи ідентичності (персональної та соціальної) та на підвищення соціально-психологічної адаптації, налагодження конструктивної комунікації, міжособистісної взаємодії і успішної інтеграції постраждалих у соціум. Серед формувальних заходів, задіяних в інтегрованій програмі реабілітації, дієвими виявилися: соціально-психологічний тренінг корекції емоційних станів із використанням музикотерапії та тренінг соціальної адаптованості з задіянням психокорекційних тілесно-орієнтованих вправ; арт-терапія, психологічний дебрифінг й індивідуальна терапія, з задіянням технік експозиційної гіпнотерапії та методу десенсибілізації (EMDR) та ін.

Ефективність програми доведена зниженням проявів симптомів емоційної травми, тривожності, депресії, поряд із підвищенням тенденції до оптимальних копінг-стратегій переживання дії стрес-фактору, а також зростанням показників самоорганізації та розвитку стресостійкості, стабільності психічної організації, усталеності до складних ситуацій та обставин; показників психодинамічних властивостей (сенситивності, нейротизму, саморегуляції тощо); інтелектуальної та мисленнєвої діяльності; особистісних властивостей (впевненості у собі, ціннісного ставлення до себе, інших, світу тощо).

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми визначення соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів. Перспективи подальших наукових досліджень розгортаються у напрямку вивчення специфіки умов реабілітації постраждалих в залежності від віку,

соціального статусу та професійної приналежності, етно-культурних особливостей тощо.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях авторки:

Статті у наукових фахових виданнях:

1.1. Дигун І.С. Комплексний підхід до реабілітації осіб, які пережили дію стрес-фактору. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. № 2 (40). С. 201-211.

1.2. Дигун І.С. Соціально-психологічні чинники впливу стрес-фактору на особистість в екстремальних умовах. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2018. № 1 (45). С. 362-373.

1.3. Дигун І.С. Соціально-психологічні особливості переживання дії стрес-фактору особистістю. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2020. Т. IX, Вип. 13. С. 676-685.

1.4. Porovych I., Kosmii M., Hrys A., Hoi N., Dyhun I., Hoian I., Nosov P. Pre-competition expectation profiles among junior athletes in the context of altered sporting conditions. *Journal of Physical Education and Sport*. 2023. Vol. 23. Issue 10. P. 2551-2562. DOI:10.7752/jpes.2023.10293 (Scopus) *(Особистий внесок авторки полягає у розкритті очікувань особистості у контексті дії екстремальних умов життєздійснення)*.

1.5. Бурлакова І.А., Федорова О.В., Дигун І.С., Федоров А.Ю. Соціально-психологічні засоби самоменеджменту психологічного здоров'я особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2023. № 3 (62). Т. 1. С. 67-80. *(Особистий внесок авторки полягає у визначенні засобів самоменеджменту постраждалих в аспекті збереження їх психологічного здоров'я)*.

1.6. Дигун І.С., Журба А.М., Гейко Є.В., Журба М.А., Завацька Н.Є. Ефективність інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2023. № 3 (62). Т. 2. С. 26-37. *(Особистий внесок авторки полягає у розкритті концептуальних основ інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів)*.

Статті у матеріалах науково-практичних конференцій:

2.1. Дигун І.С. До проблеми реабілітації постраждалих від дії стрес-факторів різного генезу. *Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм: зб. наук. статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Северодонецьк, 23-24 січня 2015 р.). Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 167-169.

2.2. Дигун І.С. Особливості дебрифінгу у подоланні наслідків дії екстремальних стрес-факторів. *Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри: зб. наук. статей за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів і студентів* (м. Київ, м. Северодонецьк, 24-25 листопада 2016 р.). Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 236-238.

2.3. Дигун І.С. Роль нарративів у подоланні негативних наслідків стресових розладів. *Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: зб. наук. статей за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції* (Монреаль, 30-31 грудня 2018 р.). Монреаль: СРМ «ASF», 2018. С. 126-128.

2.4. Дигун І.С. Засоби арт-терапії у здоров'язбереженні та реабілітації постраждалих від екстремальних стрес-факторів. *Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм: зб. наук. статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Северодонецьк, 28-29 листопада 2019 р.). Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 145-147.

2.5. Дигун І.С. Побудова інтегрованої програми реабілітації постраждалих від екстремальних стрес-факторів. *Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм: зб. наук. статей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Северодонецьк, 29-30 грудня 2021 р.). К.: ПВТП «LAT&K», 2021. С. 135-137.

2.6. Дигун І.С. Психологічні особливості реабілітації постраждалих внаслідок дії стрес-факторів. *Стрес в житті сучасної особистості: надбання та втрати: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського наукового круглого онлайн-столу* (м. Київ, 16 травня 2023 року). К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 21-25.

2.7. Дигун І.С. Психокорекція стрес-фактору засобами арт-терапії. *Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього: зб. наук. статей за матеріалами Щорічного наукового круглого онлайн-столу* (м. Київ, 12 червня 2023 року). К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 24-26.

АНОТАЦІЇ

Дигун І.С. Соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. Київ, 2023.

Дисертаційне дослідження присвячене визначенню соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Виокремлено провідні детермінанти системи індивідуально-типологічних та соціально-психологічних властивостей постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та їх взаємозв'язок із копінг-стратегіями (запобігання, безперервного неспокою, когнітивного переоцінювання, нерезистентності до стресових переживань, оцінки цільової проблеми, десенсибілізації). Визначено показники когнітивно-стильових особливостей (полезалежності та понятійної диференційованості) у взаємодії з особистісними рисами постраждалих, патернами поведінки та їх перебіг в умовах дії стрес-фактору. Виявлено специфіку поєднання особистісних та когнітивних властивостей, що утворюють патерни поведінки стильових рис за групами «оптимальних» та «неоптимальних» кластерів (психологічних типів) копінг-стратегій постраждалих в умовах дії екстремальних стрес-факторів. Визначено та систематизовано соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів (у внутрішньоособистісному, міжособистісному та організаційно-впроваджувальному векторах).

Розкрито концептуальні й змістовно-процесуальні засади інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, із визначенням провідних складових її ефективної реалізації, через запровадження інноваційних соціально-психологічних технологій за методологічним, змістовим, технологічним компонентами.

Ключові слова: *особистість, стрес-фактор, екстремальні умови, реабілітація, соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих.*

Dyhun I.S. Socio-psychological conditions for the rehabilitation of victims of extreme stress factors. – Qualification scholarly work published as manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences in the specialty 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2023.

The dissertation research is dedicated to determining the socio-psychological conditions for the rehabilitation of victims of extreme stress factors.

The main determinants of the system of individual typological and socio-psychological characteristics of victims as a result of exposure to extreme stress factors and their relationship to coping strategies (prevention, constant worry, cognitive reappraisal, non-resistance to stressful experiences, stressful experiences) are identified. Indicators of cognitive style characteristics (field dependence and conceptual differentiation) were identified in interaction with the victims' personality traits, their behavioural patterns and their trajectories under stressors. The peculiarity of the combination of personal and cognitive characteristics that form behavioural patterns of style traits in groups of "optimal" and "suboptimal" clusters (psychological types) of coping strategies of victims under the conditions of extreme stress factors was revealed. The socio-psychological conditions for the rehabilitation of victims under extreme stress factors (in intrapersonal, interpersonal and organizational implementation vectors) were identified and systematized.

The conceptual, substantive-processual foundations of an integrated socio-psychological rehabilitation program for victims of extreme stress factors are shown identifying the leading components of its effective implementation through the introduction of innovative socio-psychological technologies are identified according to the methodological, substantive and technological components.

Among the formative measures of the integrated rehabilitation programme, the following have proven to be effective: socio-psychological training to correct emotional states with the help of music therapy and social adjustment training with the use of psycho-corrective body-oriented exercises; art therapy, psychological debriefing and individual therapy with the use of exposure hypnotherapy techniques and the method of desensitisation (EMDR), etc.

The effectiveness of the programme is demonstrated by the reduction of symptoms of emotional trauma, anxiety and depression, together with the increase in the tendency to use optimal coping strategies to experience the effects of the stress factor, as well as by the increase in indicators of self-organisation and the development of stress resistance, stability of mental organization, resilience to difficult situations and circumstances; indicators of psychodynamic characteristics (sensitivity, neuroticism, self-regulation, etc.); intellectual and thoughtful characteristics (sensitivity, neuroticism, self-regulation, etc.); intellectual and mental activity; personal characteristics (self-confidence, values towards oneself, others, the world, etc.).

Key words: *personality, stress factor, extreme conditions, rehabilitation, socio-psychological conditions for the rehabilitation of victims.*

Підписано до друку 11.11.2023 р.
ф. 60х90/16, ум. др. арк. 0,9
Зам. 11/11/142-54/1, накл. 100 пр.
Друкарня Прінт Квік
м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65
т. (044) 235-0009, 235-7528
printquick@ukr.net